

TÚRLI MILLETLERGE TIYISLI GENDER STEREOTIPLER

G.Ańsatbaeva

Berdaq atındaǵı Qaraqalpaq mámleketlik universiteti studenti

Sh.Madaminova

Berdaq atındaǵı Qaraqalpaq mámleketlik universiteti studenti

A.Bazarbaev

Berdaq atındaǵı Qaraqalpaq mámleketlik universiteti studenti

A.Nurnazarova

Berdaq atındaǵı Qaraqalpaq mámleketlik universiteti student

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15345962>

Annotaciya. *Bul maqala gender stereotipleri, olardıń túrli milletlerde rawajlanıwı hám tási, sonday-aq, etnomádeniy ózgesheliklerge tiykarlangan ózgerislerin úyreniwge baǵıshlangan. Maqalada gender stereotipleriniń universal, jergilikli hám ózine tán túrlerine baylanıslı tallawlar keltirilgen. Sonday-aq, gender teńligi hám stereotipleriniń ózgeriwi menen baylanıslı jámiyetler hám mádeniyatlar arasındaǵı ayırmashılıqlardı da úyrenedi.*

Tayanish sózler: *gender stereotipleri, maskulinlik, femininlik, etnomádeniy ózgeshelikler, gender teńligi, gender transformaciyası.*

TURLI MILLATLARGA TEGISHLI GENDER STEREOTIPLAR

Annotatsiya. *Ushbu maqola gender stereotiplari, ularning turli millatlarda rivojlanishi va tasiri, shuningdek, etnoma'daniy farqlarga asoslangan o'zgarishlarni o'rganishga bag'ishlangan. Maqolada gender stereotiplarining universal, doimiy va o'ziga xos turlariga bog'liq tanlovlar keltirilgan. Shuningdek, gender tenglik va stereotiplarining o'zgarishi bilan bpg'liq jamiyatlar va madaniyatlar orasidagi farqlar o'rganilgan.*

Kalit so'zlar: *gender stereotiplari, maskulinlik, femininlik, etnoma'daniy o'zgachalik, gender tenglik, gender transformsiyasi.*

Kirisiw. “Gender” túsiniǵı jınıstıń sociallıq jaqtan jaratılǵan rollerin sıpatlaydı. Stereotip bolsa adamlardıń belgili bir turaqlı (stereotiplik) is-háreketlerin qalıplestiretuǵın dáslepki kognitiv bahalawdı ańlatadı. Gender stereotiplerin úyreniwdiń dáslepki basqışında amerikalı ilimpaz R. Stollerdin izertlewi áhmiyetli orın tutadı. Gender stereotipleri - belgili bir jámiyette keń tarqalǵan hár túrli jınıs wákılleri, erkekler hám hayallardıń ózine tán ózgeshelikleri hám is-háreketleri haqqındaǵı túsinikler. Tiykargı bólim. Gender stereotipleri universal, jergilikli hám ózine tán ózgesheliklerge iye bolıwı múmkın. Tómenде universal xarakterge iye bolǵan gender

stereotiplerine toqtalıp ótemiz. Universal gender stereotiplerge erkeklik hám hayallıq stereotipleri kiredi. “Erkeklik” (maskulinlik) hám “hayallıq” (femininlik) stereotipleri hayal-qızlar hám erkeklerdiń sociallıq jaqtan jaratılǵan rolleri haqqındaǵı kóp ásirlik, turaqlı hám ulıwma ideyalardan ibarat. Erkekler hayallargá qaraǵanda aktivirek hám batırraq dep esaplanadı, hayallargá tán pazıyletlerge bolsa miyrim-shápáát hám sezimge beriliw kirgiziledi. Turmısımızdaǵı kóplegen ápiwayı túsinipler gender stereotipleriniń bar ekenligin kórsetedi, máselen: “Batır bol, aqırı sen erkeksen”, “Háwıjge túspe, sen hayal emessen.” Gender stereotipleriniń basqa toparı jınısqa muwapıq shańaraqlıq hám kásiplik rollerdi bekkemleydi. Jınısıy roller jámiyette bar bolǵan stereotipler sıpatında, hár bir insan túsiniwi hám qabıl etiliwi tiyis bolǵan kóz-qaraslar hám úmitler formasında bar. Máselen, hayal ushın ana, erkek ushın bolsa áke hám nátiyjeli qánige roli ajratıladı. Maskulinlik hár qıylı jas toparları hám dáwirlerde feminlikten bárqulla ústinlikke iye bolǵan. Biraq zamanagóy maskulinlik jańasha kóriniske iye bolmaқта. Búgingi kúnde maskulinlik femininlikke jaqınlasıwǵa umılmaқта. Er adamnıń ata, ana hám hayaldıń járdemshisi sıpatındaǵı roli artıp barmaқта. Gender stereotipleri haqqında sóz bolǵanda, tiykarǵı háreketlendiriwshi kúsh - hayal-qızlar júz jıl aldın dawıs beriw huqıqın qolǵa kirgiziwge erisken feminizmdi eske alıw kerek. Feminizm - hayal-qızlardı erkekler menen huqıqlarda tolıq teńlestiriwdi maqset etken hayal-qızlar háreketi. Feminizmnıń birinshi basqısı turmısqa shıqqan hayallardıń dawıs beriw hám jeke menshik mülk máselelerin kóterdi. Ekinshi basqısh (1960-1980-jıllar) - hayal-qızlar hám er adamlardıń tolıq huqıqıy hám sociallıq teńligi ushın gúresti óz aldına maqset etip qoydı. Úshinshi basqısh 1990-jıllarda baslanǵan bolıp, feminizmdi ideologiya sıpatında jáne de rawajlanıwına alıp keldi. Feminizm túrli baǵdarlarǵa iye. Bul baǵdarlar hár qıylı tariyxıy precedentler, hár qıylı mámleketlerde hayallardıń statusı hám sociallıq statusındaǵı ayırmashılıqlar menen baylanıslı. Feminizm civilizaciyalıq jámiyette gender stereotiplerine qarsı gúresiwdi óz aldına tiykarǵı maqset etip qoyǵan. Jergilikli gender stereotiplerine gender stereotipleriniń diniy toparlarǵa bóliniwi kiredi: xristianlıq, islam, buddizm, iudaizm hám basqalar. Sonday-aq, jergilikli gender stereotipleri mámlekettiń regionallıq jaylasıwı, onıń urbanizaciya hám izolyaciya dárejesi, ekonomikalıq rawajlanıw dárejesi hám jergilikli milliy mádeniyatlardıń bar ekenligi sıyaqlı faktorlar tárepinen úlken tásirge iye. T.S. Fadeeva hám M.K. Atashukovnıń “Gender stereotipleri transformaciyasınıń etnomádeniy ózgeshelikleri” miynetinde Arqa Kavkaz respublikalarından biri, Adıgey Respublikasındaǵı gender stereotipleri kórip shıǵılǵan. Ápiwayı ádıgey shańaraǵında gender stereotipleriniń jasaytuǵınlıǵı atap ótiledi. Shańaraq turmısında jetekshi abıray hám ústinlik erkekke - er hám ataǵa tiyisli. Ol shańaraqlıq úydiń tiykarǵı jemisi hám qorǵawshısı. Oǵan

úydegi “erkekler” jumısı boyınsha tiykarǵı wazıypalar - awır zatlardı tasıw, kóplegen ásbaplar hám qurılmalardı ońlaw, ornatiw, ásbaplar hám qurılmalar boyınsha qánigelerdi shaqırıw hám qabıllaw, ońlaw hám basqa wazıypalar tiyisedi. Hayaldıń tiykarǵı wazıypaları úy xojalıǵın júrgiziw, awqat pisiriw, bólmelerdi tazalaw hám taǵı basqalar. Jámiyetlik turmısta Adıgey jámiyetinde gender stereotipleriniń sezilerli ózgeriwi júz berdi. Hayal-qızlar hár on jılıqta respublikanıń jámiyetlik turmısında óz qatnasın arttırıp, isbilermenlik hám kásiplik tarawda jetekshilik qábiletlerin arttırmaqta. Tek Adıgey jámiyetiniń siyasiy turmısında erkekler jetekshilik ornın saqlap qalǵan. Jergilikli yamasa regionallıq gender stereotipleri túrlishe xarakterge iye. Milliy mádeniyat, dín, xalıqtıń jaylasıwınıń regionallıq ózgesheligi hám mámlekettiń ekonomikalıq rawajlanıw dárejesi úlken áhmiyetke iye. Eń teń huqıqlı gender stereotipi Skandinaviya xalıqları arasında keń tarqalǵan. Eń belgili 1970-jıllarda payda bolǵan shved gender stereotipi esaplanadı. Usı stereotipke kóre, erkek hám hayal shańaraqlıq, kásiplik hám sociallıq turmısta derlik teń. Usınday gender stereotipi basqa Skandinaviya hám Arqa Evropa mámleketlerinde de keń tarqalǵan: Finlyandiya, Norvegiya, Daniya, Islandiya, Ullı Britaniya, Germaniya, Belgiya, Franciya. Rossiya hám Evropanıń basqa mámleketlerinde regionallıq gender stereotipleri túrlishe xarakterge iye. Dinniń jámiyet turmısına yamasa bar milliy mádeniyatqa tásiri dárejesi qansha joqarı bolsa, erkekler hám hayallardıń teńlestiriw dárejesi hám gender stereotipleriniń asimmetriyası sonsha az boladı. Erkekler hám hayallardıń eń tómén dárejesi, gender stereotipleriniń tómén asimmetriyası Aziya hám Afrikada jasawshı islam xalıqlarına tán (2 milliardtan aslam adam). Jergilikli milliy mádeniyatlardıń tásiri kóbirek Aziya, Afrika hám Qubla Amerika xalıqlarına tán (shama menen 4 milliard adam). Erkekler hám hayallar teńliginiń eń joqarı dárejesi, gender stereotipleriniń joqarı asimmetriyası “altın milliard” mámleketlerine kiriwshi xalıqlarǵa tán. Mámlekettiń ekonomikalıq rawajlanıw dárejesi qansha joqarı bolsa, erkekler hám hayallar arasında teńlik hám gender stereotipleriniń asimmetriyası sonsha joqarı boladı. Kerisinshe, mámlekettiń ekonomikalıq rawajlanıw dárejesi qanshelli tómén bolsa, erkekler hám hayal-qızlardıń teń huqıqlılıǵı hám gender stereotipleriniń asimmetriyası sonshelli az boladı. Gender stereotipleriniń úshinshi túri ózine tán gender stereotipler bolıp esaplanadı. Ózine tán gender stereotiplerge ózgeriwsheń gender stereotipleri de kiredi. Máselen, bir jınıslı nekelerde gender stereotipleri ózgeriwi múmkin. Bir adam belgili waqıt dawamında gezekpe-gezek eki gender stereotiplerinen biriniń rolin atqarıwı múmkin. Bul ózgeriwsheń gender stereotipleri dúnyanıń túrli mámleketlerinde bargan sayın artıp barmaqta. Ózine tán gender stereotipleriniń eń úlken ósiwi dinniń jámiyet turmısına az tásiri, dástúriy milliy mádeniyat rawajlanıwınıń tómén dárejesi, erkekler hám hayallardıń joqarı dárejedegi teńligi hám

dástúriy gender stereotipleriniń úlken asimmetriyasına iye bolǵan ekonomikalıq rawajlangan mámleketlerge tán. Ózine tán gender stereotipleri sharayatında belgili “erkek” hám “hayal” gender rolleri bar bolıp, olardıń ózgesheligi bir jınıslı shańaraq sheńberinde eki “erkeklik” hám “hayallıq” rollerin almasırdıń salıstırmalı erkinligi hám olardıń derlik tolıq teńligi bolıp tabıladı. Ózine tán gender stereotipleri “altın milliard” mámleketleri ushın eń tán: Germaniya, AQSh, Kanada, Skandinaviya mámleketleri hám basqalar. Bir jınıslı ózine tán gender stereotipleriniń ózine tán ózgesheligi sonda, olar dúnyanıń kópshilik mámleketlerinde jámiyetlik hám mámleketlik dárejede tolıq yamasa bir bólegine qadaǵan etilgen. Tek ayırım mámleketlerde, máselen, Germaniya, AQSh sıyaqlı mámleketlerde bunday gender stereotiplerine nızam menen ruxsat berilgen.

Juwmaq.

Gender stereotipleri adamzat tariyxında tereń tamır jayǵan sociallıq qubılıs bolıp, olardıń qalıplesiwi, rawajlanıwı hám ózgeriwi jámiyettiń mádeniy, diniy, ekonomikalıq hám siyasiy jaǵdayları menen tıǵız baylanıslı. Universal, jergilikli hám ózine tán gender stereotipleri arasındaqı ayırmashılıqlar hár qıylı mámleketlerde jasawshı xalıqlardıń etnomádeniy ózligine tikkeley tásir kórsetedi. Zamanagóy jámiyette gender rolleriniń áste-aqırın teńlesiwı, ásirese, ekonomikalıq rawajlangan mámleketlerde baqlanıp atırǵan egalitar processler gender stereotipleriniń transformaciyasına alıp kelmekte. Sonıń menen birge, diniy hám dástúriy qádiriyatlar ústin bolǵan aymaqlarda gender rolleriniń dástúriy túsinipleri elege shekem saqlanıp qalmaqta.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. Turemuratova, Aziza, Rita Kurbanova, and Barno Saidboyeva. "EDUCATIONAL TRADITIONS IN SHAPING THE WORLDVIEW OF YOUNG PEOPLE IN FOLK PEDAGOGY." *Modern Science and Research* 2.10 (2023): 318-322.
2. Kurbanova, R. J., and B. E. Saidboeva. "MAKTAB VA OILADA ESTETIK TARBIYANI SHAKLLANTIRISH JARAYONIDA O'QUVCHILARNING AKSIOLOGIK DUNYOQARASHINI RIVOJLANTIRISH." *Inter education & global study* 9 (2024): 114-121.
3. Jarasovna, Kurbanova Rita. "The Role of National Values in Shaping the Aesthetic Worldview of Schoolchildren." *International Journal of Pedagogics* 5.03 (2025): 55-58.
4. Jarilkapovich, Matjanov Aman. "USE OF PEDAGOGICAL METHODS BASED ON THE MODERN EDUCATIONAL PROGRAM TO INCREASE THE

- EFFECTIVENESS OF EDUCATION." *European International Journal of Pedagogics* 4.06 (2024): 26-33.
5. Jarilkapovich, Matjanov Aman. "Program Technology for Choosing an Effective Educational Methodology Based on Modern Pedagogical Research in The Educational System." *CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PEDAGOGICS* 6.02 (2025): 30-33.
 6. Aziza, Turemuratova. "KONFLIKT VA UNING KELIB CHIQISH SABABLARI." *Новости образования: исследование в XXI веке* 3.32 (2025): 457-459.
 7. Begibaevna, Turemuratova Aziza. "PSYCHOLOGICAL CONFIDENTIALITY OF THE FORMATION OF STUDENTS'COLLABORATIVE SKILLS BASED ON MULTI-VECTOR APPROACHES IN EDUCATION." (2025).
 8. Turemuratova, Aziza, To'tijon Saidova, and Oybib Sotimova. "TALABALAR GURUHLARIDA TRENINGNI TASHKIL ETISH QOIDALARI VA PSIXOLOG-TRENERING NOTIQLIK MAHORATI." *Modern Science and Research* 4.4 (2025): 145-151.
 9. Абдуллаева, Д. У. "СУЩНОСТИ И ЗАКОНОМЕРНОСТИ ПРОЦЕССА СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПЕДАГОГА." *Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук* 5-6 (2016): 64-66.
 10. Turemuratova, Aziza, and Khurshida Atabaeva. "THE MAIN PEDAGOGICAL ASPECTS OF THE FORMATION OF COLLABORATIVE SKILLS OF STUDENTS BASED ON MULTI-VECTOR PEDAGOGICAL APPROACHES IN HIGHER EDUCATION." *Академические исследования в современной науке* 3.45 (2024): 30-33.